

1992-ci ilin ayında Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində baş verən təlatümlü hadisələrdən 33 il keçir. 1992-ci ilin martında prezident vəzifəsindən istəfa verən Ayaz Mütəllibov mayın 14-də ətrafına güc toplayaraq geri dönmüş və Ali Sovetin tribunasından özünü prezident elan etmişdi. Ayaz Mütəllibovun istefası və bir günlük qayıdışı həmin ilin 5 ayını ciddi sürprizlərlə yaşayan cəmiyyət üçün gözlənilməz oldu.

Xocalıda azərbaycanlılara qarşı dəhşətli soyqırımı törətdilər. Bu, müasir dövrde erməni separatçı-terrorçuları ile birlikdə Ermənistan həbi qüvvələrinin insanlığa qarşı törətdiyi ən kütłəvi və ən dəhşətli soyqırımı idi. Azərbaycanın ərazi bütövlüyüne və onun xalqına qarşı çəvrilmiş bu müharibədə Azərbaycan rəhbərliyinin öz xalqının deyil,

Bir günlük hakimiyyətin aqibəti

1990-ci illərin əvvəlləri Azərbaycan dövləti üçün ağır sınaqlar dövrü idi. Ölkənin ərazi bütövlüğünün pozulması, Qarabağ savaşı və siyasi böhran Azərbaycanın geləcəyi üçün ciddi təhdidlər yaradırdı. 1992-ci il mayın 14-ü Azərbaycanda baş vermiş növbəti siyasi gərginliklə yadda qaldı. Həmin gün cəmi 2 ay əvvəl istefaya göndərilmiş sabiq prezident Ayaz Mütəllibov vəzifəsinə bərpə olundu. Ali Sovetin həmin gün çağırılmış fəvqəladə sessiyası A.Mütəllibovun geri dönüşünü təmin etdi.

Xatırladaq ki, ozamanki Azərbaycan prezidenti Ayaz Mütəllibov Xocalı soyqırımı ilə əlaqədar davamlı istəfa tələbləri qarşısında hakimiyyətdən getmişdi. May ayının 14-de isə A.Mütəllibov parlamentin qərarı ilə yenidən prezident elan olunmuşdu. Mayın 15-də Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin təşkil etdiyi qüvvələrin parlamenti mühəsirəyə alması və ələ keçirməsindən sonra A.Mütəllibov Moskvaya qaçmışdı.

Ayaz Mütəllibovun sonradan prezidentliyə qayıtması əslində Moskvanın planı idi və Mütəllibov buna məcbur edilmişdi. Məqsəd Azərbaycanda 7 iyunda keçiriləcək prezident seçkisini pozmaq idi. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan 1991-ci ilde öz müstəqilliyini bərpə etsə də, Rusiya Azərbaycana hələ də özünün "arxa bağça"sı kimi baxırdı. Mart ayında Ayaz Mütəllibov istəfa verdikdən sonra Rusyanın bütün ümidiyi puç oldu. Azərbaycanda prezident seçkisi elan olundu. Moskva heç cür həzm edə bilmirdi ki, özünün əsərəti altında olan, hər zaman rəhbərini özü təyin etdiyi bir ölkədə prezident seçkisi keçirilsin. Bunu pozmaq, ölkədə xoas yaratmaq üçün bir günün içinde, heç bir hüquqi prosedur gözlənilmədən Ayaz Mütəllibov parlamentdə peydə oldu və yenidən prezident elan edildi. Açıq bildirdilər ki, diktatura elan olunur, siyasi fəaliyyət qadağan edilir. Ayaz Mütəllibov hakimiyyəti 1-2 gün saxlaya bilsəydi, Rusiyaya müraciət edəcək və həbi yardım istəyəcəkdi. Bununla da Azərbaycanda 1920-ci ilde yaşlanmış 28 may istilası təkrarlanacaqdı. Nəticədə gərgin vəziyyət yaranmış, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin öncüllüyü ilə xalq kütələri meydanlara axışaraq ölkə konstitusiyanının Ayaz Mütəllibov tərəfindən pozulduğu elan edilmiş və Ali Sovetin qarşısında mitinq keçirilmişdi. Xalqın ayağa qalxması mayın 15-də Ayaz Mütəllibovun yenidən hakimiyyətdən getməsi ilə nəticələnmişdi.

1988-ci il fevral hadisələrindən sonra keçmiş Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin separatçı-terrorçu qruplaşmaları və Ermənistan silahlı qüvvələri Dağılıq Qarabağın ələ keçiriləməsi uğrunda sovet ordusu sıralarında qulluq edən erməni zabitləri və keçmiş sovet hərbi hissələri azərbaycanlılara qarşı birləşdirilər və vahid cəhbədə hərbi əməliyyata başladılar. Əvvəlcə Dağılıq Qarabağın azərbaycanlı yaşayış məskənləri işğal olundu. 1992-ci il yanvarın 15-də Kərkicahan, fevralın 10-da Malibeyli, Quşçular kəndləri əldən getdi, dinc və silahsız əhaliyə dəvan tutuldu, Xocalı və Şuşanın mühəsirə məngənəsi daraldı. Tələm-tələsik formalasdırılmış Azərbaycan könüllülərinin Daşaltı əməliyyatı uğursuz oldu. Erməni və sovet hərbi birləşmələri fevralın ortalarında Qaradağlı kəndləri ələ keçirdilər. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə müasir tarixin ən faciəli hadisəsi baş verdi. Erməni hərbi birləşmələri

Moskvanın mövqeyini müdafiə etməsi onu nüfuzdan saldı. Yaranmış hakimiyyət boşluğu ölkənin müdafiə qabiliyyətini daha da zəiflətdi. 1992-ci ilin mayında erməni həbi birləşmələri Şuşanı ələ keçirdilər. Bununla da faktiki olaraq ermənilər bütün Dağılıq Qarabağın ərazisini işğal etdilər. Növbəti addım Dağılıq Qarabağ Ermənistanla birləşdirən Laçın rayonunun işğali oldu. Bakıda hakimiyyət uğrunda çəkişmələrin kəskinləşməsindən istifadə edən ermənilər Laçını da tutdular. Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti dövründə davam edən yeni hakimiyyət çəkişmələri respublikanın müdafiəsinə ağır zərbə vurdu.

Həmin illər sovetlər birliyi dağılardan sonra meydana çıxan müstəqil dövlətlərin tanınma prosesi gedirdi. Cox mürəkkəb köhnə sistemin dağılıb yenisinin hələ qurulmadığı vaxt idi. Bütün sahələrdə çətinliklər yaranmış, Ermənistan-Azərbaycan münaqışının yeni mərhələsi başlanmışdı. Ölkəmiz müstəqillik prosesinə müharibə şəraitində qədəm qoymuşdu. May hadisələri sabiq prezident Ayaz Mütəllibovun hakimiyyətdə olduğu dövrə baş verənlərin davamı oldu. Parlamentin özündə də bir sıra xarici dövlətlərin təsiri altına düşən deputatlar var idi. Hakimiyyət uğrunda çəkişmələr, xarici qüvvələrin təsir altına saldıqları şəxsləri iqtidara gətirmək cəhdləri parlament daxilində də duyulurdu. Küçələrdə kütłəvi aksiyalar keçirilirdi. Milli Məclis də mübarizə meydانا çəvrimişdi. Şuşa və Laçın yalnız Mütəllibov deyil, o dövrə hakimiyyətə gəlmək istəyənlərin hamısının birgə marağı və fəaliyyəti nəticəsində işğal olundu. Sözsüz ki, burada Mütəllibovun iqtidara gətirməyə çalışanların da günahı vardi. Mütəllibov ikinci dəfə istəfa vermək məcburiyyəti ilə üzləşdi, onun qayıdış cəhdı onszu da vəziyyəti gərginləşdirmişdi. Bu isə şübhəsiz, sonrakı proseslərə mənfi təsir göstərdi.

Mütəllibovun 14-15 may uğursuz qayıdış cəhdı avantüra idi. Onun arxasında duran qüvvələr isə ölkədə vətəndaş müharibəsi yaratmaq istəyirdilər. Mütəllibovu Xocalı faciəsində, Şuşa və Laçının əldən verilməsində ittihəm edən AXC-Müsavat cütlüyünün özü də sonradan bir neçə rayonun Ermənistan tərəfindən işğalına rəvac verdi. Laçın təhlükədə idi. Erməni qoşunları mayın 8-de Şuşaya girəndən sonra Laçına hücum etməyə tələsmirdilər. Qəribə vəziyyət yaranmışdı. Erməni qoşunları Laçını tutub Ermənistanla quru dəhlizi yaratmağa, Şuşanın Turşuş kəndində toplaşan Azərbaycan qoşunları isə Şuşanı geri almaq üçün hücuma keçməyə tələsmirdilər. Bu vəziyyət 15 may 1992-ci il tarixinədək davam etdi. Şuşa, 14-15 may hadisəri, Laçının işğali - bütün bu proseslər 1993-cü ilin 4 iyun Gəncə qiyamı ilə sonaçlandı.